

## עורכת: ד"ר אסתי ובמן

כרך 7, גיליון מס' 2, 5 בפברואר 2017

### נוסטלגיה למונרכיה במצרים

#### ג'ויס ואן דה בילדט

"שאלוהים ירחם על ימידך... אם רק עוד אחד (כמוך) יבוא!"<sup>1</sup> מחווה מלנוכלית זו למלך פארוק חזרה והופיעה בשנים האחרונות בדפי פייסבוק, ועשתה רומנטיזציה לתקופת המונרכיה המצרית (1805-1953). הכמיהה הרגשנית למונרכיה הינה תגובה לתחושת המרמור הרווחת בקרב הציבור הנובעת בעיקר מהיעדר יציבות, ביטחון, חופש והזדמנויות כלכליות בחברה המצרית כיום. נוסטלגיה זו מנותקת בבירור מהמציאות ההיסטורית ומדגישה באופן סלקטיבי היבטים חיוביים בלבד מהעבר. המונרכיה המצרית נתפסת בצורה גוברת דרך "משקפיים ורודות", בשל היעדר תקווה נראית לעין לעתיד.

הנוסטלגיה למלוכה התפתחה במהלך השנים האחרונות לעידן מובארכ. מאז הודח המלך האחרון פארוק על ידי הקצינים החופשיים ביולי 1952, הוצגה המונרכיה על ידי המדינה המצרית באור שלילי. בספרי הלימוד וההיסטוריה הממלכתיים הובלטו השחיתות בארמון, כישלונה של המונרכיה בפתרון בעיותיה של מצרים, ואי השוויון והעוני ששררו בתקופתה. האירועים המשפילים מה-4 בפברואר 1942<sup>2</sup> ושערוריית הנשקים הפגומים במלחמת 1948<sup>3</sup> הונצחו כנקודות מפנה חשובות שבהם איבד המשטר המונרכי את הלגיטימיות והפופולאריות שלו. המלך פארוק עצמו הוצג כמהמר ורודף נשים בעל אורח חיים ראוותני. לאחר מותו של נאצר וחופש העיתונות שהונהג על ידי סאדאת בסוף שנות ה-70, עלו חסרונות מהפכת הקצינים וסילוף ההיסטוריה על ידי המשטר המהפכני על סדר היום הציבורי.

עם זאת, תשומת הלב הציבורית הרחבה לתקופת המונרכיה התפתחה בשנים האחרונות של משטר מובארכ. העניין התקשורתי בבני משפחת המלוכה לשעבר התרחב וכלל ראיונות עם בתו של המלך

<sup>1</sup> "Al-Tashahun al-siyasi yadfa' al-Misriyin ila al-hanin al-'ahd al-malaki", *Masr al-Arabiya*, February 1, 2014, accessed January 21, 2017, at <https://goo.gl/Dw6RuF>.

<sup>2</sup> ב-4 בפברואר 1942, כיתרו טנקים בריטיים את ארמון עאבדין ואיימו לסלק את המלך פארוק, אלא אם ייענה לתביעתם ויטיל על הוופד (Wafd) להקים ממשלה חדשה אוהדת את בריטניה. כניעת המלך לדרישה זו מדגימה את השחיתות של המונרכיה, הקנוניה של הוופד והמשך השליטה הבריטית על ענייניה הפנימיים של מצרים.

<sup>3</sup> המלך הואשם כי סיפק במכוון נשקים פגומים לחיילים המצרים במלחמת 1948 נגד המדינה היהודית שאך קמה.

פארוק, הנסיכה פריאל (Farial)<sup>4</sup> ועם אשתו לשעבר של המלך פואד השני, המלכה פדילה (Fadila).<sup>5</sup> ב-2010, פרסמה הנסיכה נווין עבאס חלים (Nevine 'Abbas Halim) את זיכרונותיה בערבית,<sup>6</sup> וב-2005, ציינו שתי מהדורות סופשבוע מיוחדות של **אל-אהראם**<sup>7</sup> את יום השנה המאתיים לעלייתו לשלטון של מוחמד עלי פאשא על ידי הצגתו כמי "שהצעיד את מצרים אל העידן המודרני".<sup>8</sup> **אל-אהראם** ביקש להציג פרספקטיבה חדשה על תקופת המונרכיה, כפי שציין העורך: "תקוותנו היא שטורים אלה יחזירו למוקד את ההישגים החשובים של תקופה זו, וינסו לתת תשובות לשאלה מה השתבש".<sup>9</sup> הדיונים התמקדו בין היתר על הישגיו של מוחמד עלי בפיתוח החינוך, התעשייה, ובמודרניזציה של הצבא המצרי. לאורך השנים, מאמרים וספרים שונים עסקו בחייו של המלך פארוק,<sup>10</sup> כמו גם במותו המסתורי בשנת 1965 באיטליה.<sup>11</sup> בו בזמן, הוסבו חלק מארמונות בית המלוכה ובתיו למוזיאונים ונפתחו לציבור. לדוגמה, ב-1986, הוציא מובארכ צו המורה להקצות את ארמונה של הנסיכה פאטמה אל-זהרא (Fatima al-Zahra) באלכסנדריה למוזיאון ייחודי של אוסף התכשיטים והארמונות של שושלת מוחמד עלי. ב-1994 שוקם בית המרגוע של המלך פארוק בחלואן ונפתח למבקרים.<sup>12</sup> הכרה והערכה מחדש אלה של התקופה המלכונית סיפקו למצרים דימוי

---

<sup>4</sup> ראיון עם הנסיכה פריאל בתו של המלך פארוק, שנערך על ידי עמר אדיב בתוכנית הטלוויזיה המצרית *Cairo Today*, Ibrahim al-Khudari, *al-Masry al-Youm*, December 7, 2007, accessed January 21, 2017, at <http://today.almasryalyoum.com/article2.aspx?ArticleID=85488>.

פריאל גרה בשווייץ, אבל בתה גרה במצרים יחד עם בעלה ובנה. היא הלכה לעולמה ב-2009 ונקברה ליד אביה במאוזוליאום ההדיווי שבמסגד רפאעי בקהיר.  
<sup>5</sup> הראיון עם המלכה פדילה נערך ב-30 באוגוסט 2008 על ידי אחמד מסלמני בערוץ Dream TV2. נצפה ב-21 בינואר 2017 ב:

<https://www.youtube.com/watch?v=FLTCIA9vtCs>

<sup>6</sup> Al-Amira Nevine 'Abbas Halim, *Mudhakkarat Amira Misriya* (Alexandria: Markaz Dirasaat al-Iskandariya, 2010).

<sup>7</sup> See *Al-Ahram Weekly* Special "Two Centuries of Modernity", March 17, 2005, accessed January 21, 2017, at <http://weekly.ahram.org.eg/Archive/2005/734/special.htm> and *Al-Ahram Weekly* special series "Muhammad Ali (1805-2005)", May-November 2005, accessed January 21, 2017, at <http://weekly.ahram.org.eg/Archive/2005/mhmdali.htm>.

הסדרה פורסמה לפני כנס בינלאומי לציון 200 שנה בנובמבר 2005 במצרים.

<sup>8</sup> "Two Centuries of Modernity", שם.

<sup>9</sup> שם.

<sup>10</sup> See for example Husayn Husni, *Sanawat ma' al-malik Faruq* (Cairo: Dar al-Shorouq, 1992); Helmi Faruq, *Dhaliman wa madhluman* (Cairo: Markaz al-Ahram lil- 2002); Suhair Tarjamah wa-al-Nashr, 2008); Samia Nkrumah, "Thrice-married man?", *Al-Ahram Weekly* Special, March 17, 2005, accessed February 1, 2017 at

<http://weekly.ahram.org.eg/Archive/2005/734/sc3.htm>; וגם סדרה בת ארבעה חלקים העוסקת בחייו של המלך פארוק בגלות ששודרה על ידי *Al-Arabiya* ב-2008. נצפתה ב-21 בינואר 2017 ב:

<https://www.youtube.com/watch?v=gtgABx7plQ4>

<sup>11</sup> Hala Sakr, "The King is dead", *Al-Ahram Weekly* Special, March 17, 2005, accessed February 1, 2017 at <http://weekly.ahram.org.eg/Archive/2005/734/sc2.htm>;

Mahmud Fawzi ראיין את Ibrahim Baghdadi, קצין מודיעין לשעבר ומושל קהיר לשעבר אשר נחשד בהרעלת המלך פארוק בשנת 1965 ברומא. נצפה ב-21 בינואר 2017 ב:

<https://www.youtube.com/watch?v=1UvrkiYnq14>

הראיון פורסם כספר בשנת 1992.

<sup>12</sup> Reham El Adawi, "The Remains of Those Days," *Al-Ahram Weekly*, September 12, 2002, accessed January 21, 2017, at <http://weekly.ahram.org.eg/Archive/2002/603/hr1.htm>.

חיובי ומאוזן יותר של המונרכיה בהשוואה לתדמית ששררה כתוצאה מתוכנית הלימודים בבתני הספר ומהתעמולה ארוכת השנים של המדינה.

תוצר תקשורת שנוח לבצל השפעה משמעותית על דימוי המונרכיה היה סדרת טלוויזיה שנקראה "אל-מאלכ פארוק" שהתבססה על חיי המלך פארוק, ושודרה במהלך הרמדאן של שנת 2007.<sup>13</sup> סדרת הדרמה הדגישה את הדמוקרטיה והחופש במצרים בתקופה שלפני המהפכה, וסתרה את מה שדורות של תלמידים למדו בבית הספר. פארוק לא הוצג כבובה של בריטניה, אלא כיריב שלה, דבר שאתגר את הסטריאוטיפ העיקרי של המלך שטופח במהלך השנים. לפי התיאור הטלוויזיוני, המלך אמנם ביצע טעויות חמורות אך לא בגלל שהיה מושחת או בעל מוסריות בעייתית, אלא בשל חוסר הניסיון שלו ובשל האנשים שסבבו אותו שהעדיפו את מימוש האינטרסים שלהם על פני אלה של המדינה. היסטוריונים שונים, כמו עצאם אל-דסוקי (Isam al-Dassuki) ויונאן לביב ריזק (Yunan Labib Rizq), ונאצריסטים כאוסאמה אנור אוקאשה (Osama Anwar Okasha) ועאדל עבאס (Adil Abbas) ראו בסדרה קריאה לא רצויה לחזרה למונרכיה.<sup>14</sup> מכיוון שהסדרה הופקה על ידי ערוץ שידור סעודי, טענו האחרונים כי מדובר בקונספירציה סעודית שמטרתה לקדם משטר מלוכני ולהבאיש את שמו של נאצר ואת המהפכה.<sup>15</sup>

כבר בתקופה שלפני מהפכת 2011 החלה רשת פייסבוק לשמש מקור לפורקן וזרז להבעת געגועים למונרכיה. דף הפייסבוק שהוקדש למשפחת המלוכה המצרית והפך לפופולארי הציג את עידן המלך פארוק כתקופה של חופש, יציבות, פריחה תרבותית ושיפור כלכלי, ואת מצרים כבעלת מוניטין בינלאומי.<sup>16</sup> תמונות השחור-לבן מהמאה ה-19 וה-20 של מצרים מציגות אנשים לבושים באלגנטיות וסצנות חניניות המגרות בקלות את הדמיון. "העולם החלומי" של משפחות המלוכה נתפס כרומנטי ומרתק בכל העולם, אבל יותר מכל, תמונות שלוות אלה מהוות ניגוד מוחלט למצב הנוכחי של אי יציבות וחוסר שקט שהציבור הנוסטלגי מחפש לברוח ממנו.

<sup>13</sup> הסדרה שודרה על ידי הערוץ הסעודי MBC. נצפתה ב-21 בינואר 2017 ב:

<https://goo.gl/Wx82zs>

<sup>14</sup> Yaman Zaytouny, "Husayn Fahmy yutalib bi-'awdat al-anzima al-malakiyya.. wa-Ukasha yuhajimuha," *Al-Arabiya*, September 29, 2007, accessed January 24, 2017, at

<https://www.alarabiya.net/articles/2007/09/29/39725.html>;

Sami Sharaf, "Criticism of history professors on King Faruq series," *al-Fikr al-'arabi al-qawmi*, October 23, 2007, accessed January 21, 2017, at

<http://www.alfikrarabi.net/vb/showthread.php?t=2995>.

<sup>15</sup> "Al-Malik Faruq: Al-Afdhal bayna al-musalsalat raghm al-tashkik fi-sidqiyatihi," *Al-Ghad*, October 4, 2007, accessed January 24, 2016, at

<http://www.alghad.com/articles/731681>;

"The Conspiracy Theories of King Farouk's series", accessed January 21, 2017, at

<https://goo.gl/eR5S2J>.

<sup>16</sup> "The Official Page for the site of King Farouk the First, Farouk of Egypt" on Facebook, accessed January 21, 2017, at <https://www.facebook.com/king.farouk.faroukmisr?fref=ts>.

המפקקים בנוסטלגיה מזהירים כי עידן המונרכיה היה במציאות עידן של עוני, בערות, בורות, הבדלי מעמדות, שחיתות והיעדר זכויות.<sup>17</sup> ועדיין, אירועי ינואר 2011 ויולי 2013 הובילו אחדים למסקנה כי הניסוי הרפובליקני במצרים נכשל וכי החזרה למונרכיה עשויה לפתור את מצבה הנוכחי של מצרים.<sup>18</sup> מסקנה זו נובעת ככל הנראה מהתבוננות באזור, המגלה כי המונרכיות הערביות הוכיחו עמידות לנוכח ההתקוממויות העממיות מאז 2011, ונתרו יציבות יחסית. בריאיון משנת 2013, קרא הנסיך עות'מאן רפעת אבראהים (Osman Rif'at Ibrahim), בן למשפחת המלוכה המצרית לשעבר, לחזרה למונרכיה במצרים.<sup>19</sup> הלה הציג כדוגמה את ספרד, שהשיבה את המלוכה בעקבות מלחמת האזרחים ההרסנית ועידן של שלטון פאשיסטי דיקטטורי, וכעת נהנית ממערכת דמוקרטית בת קיימא. עות'מאן הביע את אמונתו כי מונרכיה יכולה לסייע למצרים להגיע ליציבות ולאיחוד האומה. יתר על כן, בבחירות לנשיאות ב-2014 התמודד חסאם שלתוט (Husam Shaltut) במטרה לקדם את חזרתה של המונרכיה למצרים, ואף הציע את בנו של פארוק, אחמד פואד כמלך החדש.

ואולם, עבור מרבית המצרים, חזרה למונרכיה אינה מטרה ריאלית. באופן פרדוקסאלי, הכמיהה למונרכיה עולה בקנה אחד עם מגמת הנוסטלגיה לנאצר. למעשה, ההערצה למלוכה והפופולאריות של נאצר הן תגובה לתחושת המרמור הרווחת בקרב הציבור וביטוי לצרכים ולרצונות הנוכחיים. הרלוונטיות הזאת של העבר באה לידי ביטוי, למשל, ב-2014 בעיתוי של פרסום קטעים מ"הזיכרונות הנשכחים" של המלך פארוק באל-ערבבייה.<sup>20</sup> התאריך הסמלי שנבחר לפרסום הפרק הראשון בסדרה של שבעה פרקים, היה ה-25 בינואר, יום תחילת ההתקוממות ב-2011, מרמז על החיפוש הנואש אחר אלטרנטיבות למצב הנוכחי.

בסצנה דרמטית המתוארת בזיכרונותיו של הנשיא לשעבר מוחמד נגיב (Muhammad Naguib), הוא נזכר בחילופי הדברים האחרונים עם המלך פארוק ב-26 ביולי 1952, בעת שעמד להפליג לגלות על היאכטה המלכותית, מחרוטה (Mahroussa). המלך הרשים את נגיב באומרו: "משימתך קשה. כפי שאתה יודע, שליטה במצרים אינה משימה קלה".<sup>21</sup> ואכן, משימה זו הוכחה כמאתגרת עד היום, ואף יותר מכך. המגמה הנוסטלגית הינה תגובה לכל מה שמהפכות 1952 ו-2011 לא יכלו להשיג. כישלונות מהפכת 2011 הקרינו גם על תפיסת המשטר הרפובליקני בכללותו, ונתפסו כהמשך

---

<sup>17</sup> לתגובות של התומכים והמתנגדים לחזרה למונרכיה ראו: Sarah El Shalakany, "Why Some Egyptians Yearn for Return to Monarchy," *Al-Monitor*, August 8, 2016, accessed January 21, 2017, at <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/08/egypt-return-monarchy-king-farouk-sisi-economic-crisis.html>

<sup>18</sup> שם.

<sup>19</sup> Tanya Goudsouzian, "Egypt: The return of the King?" *Al Jazeera*, July 9, 2013, accessed January 21, 2017, at <https://goo.gl/FTxTjt>.

<sup>20</sup> זיכרונות המלך פורסמו במקור בעיתון השבועי הבריטי *Empire News* באוקטובר 1952. ראו:

Paul Crompton, "King Farouk: The Forgotten Memoirs," *Al Arabiya English*, January 25-31, 2014, accessed January 21, 2016, at <https://goo.gl/2OyC5N>.

Muhammad Naguib, *Kuntu Ra'is li-Misr* (Cairo: Al-Maktab al-Misri al-Hadith, 1984, 2<sup>nd</sup> edition), 129.

הכשלים מאז מהפכת 1952. הנוסטלגיה לתקופת טרום המהפכה גם מבטאת התנגדות למשטר הצבאי השולט במצרים מאז 1952, ומדגישה את חומרת הבעיות החברתיות והפוליטיות הנוכחיות.